

DOI: 10.18524/2307-4558.2022.37.261459

УДК 811.161.2'42:37.012/.018.55:378.062.3:168.522(1-87)

ЛЮБЕЦЬКА Вікторія Валеріївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; пров. Маяковського, 7, м. Одеса, 65082, Україна; тел.: +38 066 0556722; e-mail: hour.mirgorod@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3774-8883

ШАХІНА Юлія Григорівна,

старший викладач кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; пров. Маяковського, 7, м. Одеса, 65082, Україна; тел.: +38 067 3008678; e-mail: yuliyashakhina@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3202-1474

ТЕКСТОЦЕНТРИЗМ ЯК ОСНОВНИЙ ПРИНЦИП НАВЧАННЯ ДЛЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. У статті висвітлено принцип текстоцентризму як однієї з головних засад формування українськомовної професійної комунікативної компетентності іноземних студентів гуманітарних спеціальностей у процесі вивчення української мови як іноземної (УМІ). **Актуальність** наукової розвідки підтверджено наявністю низки лише поверхнево розглянутих або навіть не порушених питань із проблеми ефективного використання навчальних текстів різних стилів і жанрів у процесі вивчення української мови як іноземної. **Мета** дослідження — окреслити структуру навчальних текстів з української мови як іноземної за їх рівнями складності та тематикою (ситуативно-тематичний мінімум, побутова тематика, соціальне життя й культура, краєзнавча та наукова тематика). **Предметом** дослідження є принципи комплексної системи завдань для роботи з художнім текстом у вивченні УМІ студентами-іноземцями гуманітарних спеціальностей. Ефективне використання принципу текстоцентризму зумовило дослідження складного **об'єкту**: комунікативних потреб різних категорій іноземних студентів відповідно до різних моделей мовного навчання; ефективності засвоєння студентами мовних знань і мовленнєвих вмінь, у тому числі для виконання самостійної навчальної діяльності; способів удосконалення когнітивно-операційного компонента мовленнєвої діяльності як засобу всебічного розвитку особистості; формування вмінь міжкультурного спілкування і навичок толерантного ставлення до представників української та інших культур; дечого іншого. **Методологічну основу** дослідження становлять базові положення теорії пізнання, тексту, мовленнєвої діяльності. Важливими **методами** дослідження є аналіз і синтез отриманих даних, описовий метод, метод зіставного аналізу, експериментальний і кількісний методи. **Висновки.** Процес вивчення української мови як іноземної спрямований на формування елементів низки компетентностей: мовної — засвоєння основ базових знань у спілкуванні українською мовою; мовленнєвої або стратегічної — здатність застосовувати знання на практиці; соціокультурної — здатність позитивного ставлення до іншої культури. Успішність опанування української мови як іноземної базується на низці складників, серед яких різноаспектні навчальні тексти, доцільне використання яких відіграє вирішальну роль.

Ключові слова: мовна компетенція, мовленнєва (стратегічна) компетенція, навчальний текст, принцип текстоцентризму, соціокультурна та професійна компетенції, українська мова як іноземна, художній текст.

Постановка проблеми. Принцип текстоцентризму є одним із провідних у навчанні української мови як іноземної. Саме принцип текстоцентризму сприяє ефективному формуванню й розвитку навичок мовленнєвої діяльності у студентів-іноземців. Спілкування (говоріння) є одним зі складників мовленнєвої діяльності. Комплексна робота з текстом сприяє взаєморозумінню комунікантів у процесі безпосередньої взаємодії. Фундаментом для вивчення української мови як іноземної виступає текст, який побудовано відповідно до навчальних, професійних та суспільних потреб іноземного студента. Текст є аналогом повноцінного мовленнєвого середовища, у якому формується мовна особистість іноземного студента та майбутнього професіонала. Теми і проблеми, що висвітлюються у навчальних текстах, мають бути актуальні та цікаві для іноземних-студентів. Тільки тоді ми можемо сподіватися на високу вмотивованість і гарний результат, бо від емоційного стану та залученості студентів-іноземців залежить навчальна комунікація, покращення мисленнєво-мовленнєвого процесу та зростання продуктивності навчання.

Таким чином, значущість принципу текстоцентризму в оволодінні українською мовою як іноземною студентами-іноземцями, які обрали для себе гуманітарні спеціальності, в умовах недостатнього вивчення зазначеної проблеми зумовили вибір теми наукової розвідки. Отже, тема дослідження є актуальною та своєчасною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Текст є основною мовною одиницею та результатом «когнітивно-мовленнєвої діяльності, що й зумовлює посилену увагу до його досліджень у зарубіжній і вітчизняній лінгвістиці, психолінгвістиці (М. Бахтін, Ф. Бацевич, В. Беянін, І. Білодід, І. Борисюк, Н. Валгіна, І. Гальперін, М. Жинкін, М. Жовтобрюх, І. Зимня, Г. Костюк, О. Леонтєв, О. Селіванова, І. Синица, З. Тураєва та ін.) і лінгводидактиці (Л. Варзацька, І. Гудзик, Т. Донченко, М. Львов, Г. Михайловська, Є. Пассов, М. Пентиліук, М. Стельмахович, Г. Шелехова та ін.) [2]. Питання розвитку монологічного та діалогічного говоріння досліджували В. Бадер, С. Караман, А. Ляшкевич,

В. Мельниченко, Т. Симоненко та ін. Психолінгвістичні дослідження текстової діяльності проводили Л. Долбаєв, Т. Хомуленко та ін. Про засади формування комунікативної компетентності йдеться у наукових дослідженнях Л. Барановської, І. Дроздової, Л. Мацько та ін. А. Арутюнов, Х. Бахтіяров, С. Кожушко, С. Ніколаєва, Д. Нікулічева, Є. Пассов, В. Скалкін, О. Тарнопольський, Н. Ушакова та ін. детально розглядали й аналізували психологічні та методичні концепції засвоєння і навчання іноземних мов. У науковій літературі розкриті й окремі аспекти використання художнього тексту в мовному навчальному процесі (Н. Кулібіна, Є. Матрон, Т. Печериця). Окремо варто відзначити лінгводидактичні дослідження з методики навчання української мови як іноземної (Л. Антонів, Є. Барань, А. Бронська, Н. Василенко, І. Зозуля, В. Коломієць, І. Кочан, Т. Кудіна, І. Кушнір, О. Палінська та ін.). Принцип текстоцентризму висвітлювали О. Андрієць, О. Божко, О. Любашенко, Г. Швець.

Формулювання завдань. Метою нашої статті є обґрунтування визначної ролі принципу текстоцентризму на всі етапи і всі елементи системи навчання; окреслення структури навчальних текстів з української мови як іноземної за їх рівнями складності та тематикою (ситуативно-тематичний мінімум, побутова тематика, соціальне життя та культура, краєзнавча та наукова тематика); створення комплексної системи завдань для роботи з художнім текстом у навчанні української мови як іноземної студентами-іноземцями гуманітарних спеціальностей. Розвиток текстової компетентності є необхідним, тому й принцип текстоцентризму було визначено основним для іноземних студентів і слухачів, майбутніх фахівців гуманітарної сфери. У процесі вивчення УМІ студентами-іноземцями гуманітарних спеціальностей важливим є формування розвинутої професійної компетентності, що базується на принципі текстоцентризму. Саме вербальний текст є об'єктом вивчення для фахівця-гуманітарія, отже, враховуючи центральну роль тексту в мовному навчанні, навчання української мови як іноземної має базуватися передусім на принципі текстоцентризму, діалогічній і культурологічній взаємодії та формуванні компетентностей міжкультурного спілкування.

Актуальність дослідження полягає у стрімких глобальних змінах системи освіти й у потребі застосування текстоцентричного принципу до навчання української мови як іноземної. Текстоцентричний принцип ми розглядаємо як методологічний орієнтир у забезпеченні ефективної системи навчання на текстовій основі. Засобом реалізації текстоцентричного підходу є текст. З погляду лінгводидактики логічно трактувати текстоцентричний підхід до мовленнєвої освіти як один із основних. Навчальний текст виступає унікальним матеріалом для іноземних студентів гуманітарних спеціальностей. Робота з текстом сприяє глибинному розумінню явищ життя та культури країни, максимально розкриває комунікативні здібності іноземних студентів у різних сферах спілкування. Процес осягнення художнього тексту потребує емоційної залученості студентів-іноземців і викладача. Таким чином, процес навчання перетворюється на особистісно-діалогічну взаємодію, що є нормою в сучасному світі відкритого міжкультурного діалогу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Предметом гуманітарного пізнання є саме вербальний текст (висловлювання). М. Бахтін визначає текст як первинну даність усього гуманітарно-філологічного мислення. Текст є безпосередньою дійсністю для створення гуманітарних дисциплін і гуманітарного мислення. М. Бахтін наголошує, що гуманітарне мислення є завжди двоплановим і двосуб'єктивним, бо текст — це висловлювання, включене у мовленнєве спілкування, в загальнотекстову смислову сферу.

У методиці текст — необхідний компонент при навчанні української мови як іноземної. Центральним поняттям текстоцентричного підходу є саме текст як продукт мовлення. Вимоги до текстової компетентності іноземного студента-гуманітарія досить високі. Як зазначає Г. Швець, «ефективність формування в іноземних студентів-гуманітаріїв підготовчих відділень навичок та вмінь текстової діяльності, зокрема наукового мовлення, визначають такі фактори: максимальне урахування майбутньої спеціальності іноземних студентів (філологи, історики, культурологи, правознавці, художники тощо) в доборі та створенні текстів; реєстр навчальних наукових текстів, базований на лінгвістичних особливостях мови гуманітарних наук і методичних принципах доступності, центричного подання навчального матеріалу, міжпредметної координації; система завдань до наукових текстів-моделей, спрямована на формування базового рівня вмінь та навичок у всіх видах мовленнєвої діяльності» [5, с. 17–18].

Текстоцентричний принцип дозволяє реалізувати всі завдання навчання комплексно, а саме: сформулювати уміння і навички точно, доречно, виразно висловлювати свої думки, дотримуючись правил побудови висловлювань, переконувати слухачів у правильності своїх міркувань; розвинути культуру ведення дискусій, дотримуючись правил спілкування та культури мовлення; сформулювати мовленнєву компетентність у єдності усного та писемного мовлення.

У дослідженні Г. Швець детально обґрунтовано «визначальну роль у навчанні мови принципу текстоцентризму, що виявляє свою дію на всіх етапах і є обов'язковим для всіх елементів системи навчання ... з огляду на необхідність високого рівня розвитку текстової компетентності принцип текстоцентризму визначено основним у навчанні майбутніх фахівців гуманітарної сфери» [5, с. 19].

Розвиток необхідних умінь і навичок, контроль рівня сформованості комунікативної компетентності у студентів-іноземців відбувається на матеріалі навчального тексту, який є основним засобом навчальної комунікації. Важливою є й роль дидактичного матеріалу на текстовій основі на кожному

етапі продукування усного висловлювання. Зазвичай у методиці викладання іноземних мов тексти поділяють на автентичні та неавтентичні, змодельовані з урахуванням навчальних потреб, рівня володіння мовою, спеціалізації іноземних студентів. На початковому етапі іноземні студенти переважно працюють із неавтентичними текстами. Змодельовані тексти початкового рівня належать до побутової та навчальної тематики (рівень А1 — «Моя родина», «У магазині», «Наш університет» тощо); наступний рівень — це тексти країнознавчого спрямування, тексти про соціальне життя та культуру (А2–В1) «Україна», «Одеса», «Моя країна» тощо). Художні навчальні тексти та наукові тексти (В1–В2) призначені для студентів, які вивчають мову спеціальності в межах дисциплін «Науковий стиль мовлення», «Загальнонаукова термінологія», «Дисципліна вступу», «Фахова дисципліна», та для тих іноземних студентів, які вже навчаються на факультетах, обравши гуманітарну спеціальність.

Важливо, щоб усі модельовані тексти були комунікативно репрезентативними, тобто відображали різні форми реального спілкування. Навчальні наукові тексти повинні вирізнятися мовленнєвою насиченістю, бо навчальний текст ілюструє певні лексико-граматичні та семантико-синтаксичні конструкції. На просунутому етапі художні тексти пропонуються в адаптованому вигляді. Зберігаються ідейна та сюжетна цілісність твору, але текст змінюється якісно на мовному рівні. Відповідно до цього принципу нарощуються труднощі.

Як самостійний лінгвістичний об'єкт, текст має певні ознаки: членованість і цілісність. Для розуміння цілого враховуються обидві ознаки. Майбутній гуманітарій повинен розуміти глибинний зміст художнього тексту, виробити вміння оцінювати текст відповідно до його цілісної структури.

Основними завданнями текстоцентричного принципу є такі:

- сприяти вдосконаленню навичок та умінь читання, усного та писемного мовлення, комунікативної компетенції іноземною мовою;
- навчити іноземних студентів застосовувати міждисциплінарні зв'язки наук гуманітарного циклу;
- навчити іноземних студентів вирізняти мовні одиниці в тексті під час його аналізу;
- навчити іноземних студентів основним категоріям інтерпретації та тлумачення навчального, художнього, наукового текстів;
- розвинути термінологічний словник іноземних студентів гуманітарних спеціальностей;
- сприяти розвитку навичок критичного витлумачення художнього твору, розуміння й розпізнавання його характерних ознак — жанру, стилю, авторської стилістики тощо.

Таким чином, текстоцентричний принцип допомагає іноземним студентам гуманітарних спеціальностей сформуванню комунікативних навичок, максимально оволодіти теоретичним поняттям, вміння інтерпретувати текст, тобто оволодіти процесом читання та розуміння цілісного тексту.

Висновки. Принцип текстоцентризму при вивченні української мови як іноземної є доволі новим у лінгводидактичній науці, але досить популярним, бо текстоцентричний підхід допомагає сформуванню різних компетентностей в іноземних студентів (мовну, мовленнєву або стратегічну, соціокультурну та професійну). Завдяки принципу текстоцентризму студенти гуманітарних спеціальностей у змозі працювати з висловлюваннями різних жанрово-стильових різновидів, типологічних структур і форм (усних і писемних, монологічних, діалогічних, полілогічних).

Отже, принцип текстоцентризму є універсальним і поліфункційним; він «передбачає засвоєння мовних знань і формування мовленнєвих умінь і навичок на основі текстів; усвідомлення структури тексту та функцій мовних одиниць у ньому; формування вміння і навичок сприймати, аналізувати, відтворювати, створювати, редагувати власні висловлювання; реалізацію міжпредметного зв'язку української мови й інших предметів; у кінцевому ж результаті — сприяє формуванню й розвитку комунікативної компетентності...» [2]. Таким чином, він дає змогу ефективно формувати мовну, мовленнєву, соціокультурну, діяльну, професійну компетентності в комплексі. У цьому ми бачимо перспективи вивчення поставленої проблеми та впровадження результатів у навчальний процес.

Перспективи подальших досліджень. При визначенні критеріїв сформованості українськомовної професійної комунікативної компетентності іноземних студентів гуманітарних спеціальностей було відзначено особливість і важливість принципу текстоцентризму. Навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей базується на текстоцентричній концепції. Поглибленого наукового дослідження потребує вибір текстів з урахуванням контингенту студентів-іноземців та рівня володіння українською мовою. Важливим завданням є також відбір і організація лінгвокультурного матеріалу, актуального з точки зору професійної цінності для здобувачів вищої освіти. У цьому бачимо перспективи вивчення поставленої проблеми та впровадження результатів у навчальний процес.

Література

1. Белікова О. В., Бессонова Н. М., Греул О. О., Дитюк С. О., Тесаловська О. Б. Зміст професійної компетенції викладача мовної підготовки іноземних громадян. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки*. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2018. Вип. 32. С. 7–15. DOI : 10.26565/2073-4379-2018-32-01.
2. Божко О. П. Текстоцентричний підхід у формуванні вміння учнів створювати усне висловлювання. *Матеріали V Міжнародного форуму «Особистість у єдиному освітньому просторі». Конференція 2 : Освіта й особистість : нові підходи, сучасна дидактика, інноваційні технології*, 07–18 квітня 2014 року. Запоріжжя, 2014. Вип. 2 (16). URL : https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp161/bozhko_o.p-stattja_zm-nazvi.pdf (дата звернення: 28.03.2022).
3. Станкевич Н. Види коментарів до читання художніх текстів у навчанні української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. Вип. 14. С. 128–139. URL : <http://publications.lnu.edu.ua/collections/index.php/ukrinios/article/view/2727/> (дата звернення: 14.03.2022).
4. Степанов Е. Н. Особенности и преимущества комплексного исследования городской речи. *Текст в системе обучения русскому языку и литературе* : Сб. материалов V международной науч.-практ. конф. Астана : ЕНУ им. Л. Н. Гумилёва, 2013. Т. 1. С. 176–185.
5. Цуркан М. Методика викладання української мови як іноземної на синхронному зрізі XXI століття : тенденції розвитку. *Нова педагогічна думка*. Рівне, 2019. № 1 (97). С. 97–102. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2019_1_25 (дата звернення: 14.05.2022).
6. Швець Г. Д. Теоретико-методичні засади навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей : автореф. дис.... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2021. 46 с.

References

1. Belikova, O. V., Bessonova, N. M., Greul, O. O., Dityuk, S. O., Tesalovskaya, O. B. (2018), "The content of professional competence of a teacher of language training of foreign citizens", *Teaching Languages at Higher Institutions : Interdisciplinary relations* ["Zmist profesiynoyi kompetentsiyi vykladacha movnoyi pidhotovky inozemnykh hromadyan"], *Vyklyadannya mov u vyshchyykh navchalnykh zakladakh osvity na suchasnomu etap : Mizhpredmetni zvyazky*], V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, vol. 28, pp. 7–16. DOI : <https://doi.org/10.26565/2073-4379-2018-32-01>.
2. Bozhko, O. P. (2014), "Text-centric approach in the formation of students' ability to create oral expression", *Proceedings of the V International Forum «Personality in a single educational space», Conference 2 : Education and personality : new approaches, modern didactics, innovative technologies*, April 07–18, 2014, Zaporizhzhya ["Tekstotsentrychnyy pidkhid u formuvanni vmynnya uchniv stvoryuvaty usne vyslovlyuvannya", *Materialy V Mizhnarodnoho forumu «Osobystist u yedynomu osvithniomu prostori», Konferentsiya 2 : Osvita y osobystist : novi pidkhody, suchasna dydaktyka, innovaciyi, tekhnolohiyi*, 07–18 kvitnya 2014 roku, m. Zaporizhzhya], vol. 2 (16). Available at : https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp161/bozhko_o.p-stattja_zm-nazvi.pdf/
3. Stankevych, N. (2019), "Types of comments on reading literary texts in teaching Ukrainian as a foreign language", *Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language* ["Vydyy komentaryv do chytannya khudozhnykh tekstiv u navchanni ukrayinskoyi movy yak inozemnoyi", *Teoriya i praktyka vykladannya ukrayinskoyi movy yak inozemnoyi*], Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, vol. 14, pp. 128–139. DOI : 10.30970/uf.2019.14.2727.
4. Stepanov, Ie. N. (2013), "Features and benefits of a comprehensive study of urban speech", *Text in the system of teaching Russian language and literature* : Collection of materials of the 5th International Scientific and Practical Conference ["Osobennosti i preimushchestva kompleksnogo issledovaniya gorodskoy rechi", *Tekst v sisteme obucheniya russkomu yazyku i literature* : Sbornik materialov V mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii], L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, vol. 1, pp. 176–185.
5. Tsurkan, M. (2019), "Methods of teaching Ukrainian as a foreign language in a synchronous section of the XXI century : development trends", *New pedagogical thought* ["Metodyka vykladannya ukrayinskoyi movy yak inozemnoyi na synkhronnomu zrizi XXI stolittya : tendentsiyi rozvytku", *Nova pedagogichna dumka*], Rivne, vol. 1 (97), pp. 97–102. Available at : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2019_1_25.
6. Shvecz, G. D. (2021), *Theoretical and methodological principles of teaching the Ukrainian language to foreign students of humanities* : Author's thesis [Teoretyko-metodychni zasady navchannya ukrayinskoyi movy inozemnykh studentiv humanitarnykh spetsialnostey : Avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk : 13.00.02], Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kiev, Kyiv, 46 p.

Viktoriiia V. LIUBETSKA,

PhD in Philology, Assistant Professor of the Department of Linguistic and Humanitarian Training for Foreigners, Odessa I. I Mechnikov National University; 7, Mayakovsky lane, Odessa, 65082, Ukraine; tel.: +38 066 0556722; e-mail: hour.mirgorod@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3774-8883

Yulia G. SHAHINA,

Senior Lecturer of the Department of Linguistic and Humanitarian Training for Foreigners, Odessa I. I. Mechnikov National University; 7, Mayakovsky lane, Odessa, 65082, Ukraine; tel.: +38 067 3008678; e-mail: yuliyashakhina@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3202-1474

TEXT-CENTRIC PRINCIPLE AS BASIC OF EDUCATION FOR FOREIGN STUDENTS OF THE HUMANITIES

Summary. The article highlights text-centric principle as one of the main ones to form professional communicative competence of foreign students of humanities in the process of learning Ukrainian as a foreign language. *The relevance* of this scientific research is confirmed by the lack of a large number of studies on the problem of effective use of educational texts of different styles and genres in the study of Ukrainian as a foreign language. The *aim* of the study is to outline the structure of educational texts on the Ukrainian language as a foreign language by their levels of complexity and subject matter (situational and thematic minimum, everyday subject matter, social life and culture, local lore and scientific subject matter) are outlined. The creation of a comprehensive system of tasks for working with literary texts in teaching Ukrainian as a foreign language by foreign students of humanities is substantiated. To effectively use text-centric principle, it is necessary to consider the following *tasks*: study the communicative needs of different categories of foreign students in accordance with different models of language learning; mastering language and speech knowledge by foreign students of humanities, formation of abilities and skills communicatively expedient to use means of language in the course of communication; formation of foreign students' skills and abilities of independent educational activity, ability to learn to learn, to improve the cognitive-operational component of speech activity as a means of comprehensive personal development; formation of humanistic worldview, formation of skills of intercultural communication, education of tolerant attitude to representatives of other cultures; fostering respect for the Ukrainian people, Ukrainian culture; formation of social problems critical comprehension skills, building awareness of life values. *The methodological basis* of the study are the basic provisions of the theory of cognition, text, speech activity. Important *research methods* are the analysis of domestic literature on methods of teaching Ukrainian as a foreign language; description of the principles, methods and technologies of teaching the Ukrainian language to foreign students of humanities. The authors *conclude* that the process of learning Ukrainian as a foreign language is aimed to form elements of the following competencies: linguistic — mastering the basic knowledges in communicating on Ukrainian; as a foreign language is based on a number of components, among which there are multifaceted educational texts and their appropriate usage.

Key words: language competence, strategic competence, educational text, text-centric principle, socio-cultural and professional competence, Ukrainian as a foreign language, literary text.

Статтю отримано 4.04.2022 р.